

Prof. dr hab. Włodzimierz Mędrzecki

Instytut Historyczny PAN

I.J. Szczupak, Wseswitna istoria . Nowitnij period (1939-2011 rr.). Pidrucnyk dla 11 klasu zahalnooswitnych nawczalnych zakładiw. Riwiem standardu. Akademychnyj Riwiem, Zaporizzja 2011. (dwie wersje językowe ukraińska i rosyjska)

Podręcznik stanowi ambitną próbę problemowego ujęcia dziejów świata od wybuchu drugiej wojny światowej do chwili obecnej. Autor koncentruje swoją uwagę na następujących problemach – a) kształtowanie się powojennego układu politycznego świata, ze szczególnym uwzględnieniem ewolucji wewnętrznej i rywalizacji wielkich mocarstw USA i ZSRR b) rozwoju wydarzeń i procesom historycznym zachodniej i wschodniej części kontynentu europejskiego w okresie 1945-1991; c) najważniejszym kierunkom przemian globalnych w latach 90. XX wieku oraz pierwszych latach XXI stulecia zarówno w aspekcie politycznym, jak społecznym, gospodarczym i kulturowym. Narracja prowadzona jest w sposób przystępny, a jednocześnie na wysokim poziomie merytorycznym. Podręcznik posiada dopracowaną obudowę metodyczną – m.in. zawiera fragmenty materiałów źródłowych, do których załączone są pytania i zadania dostosowane do uczniów pozostających na różnym poziomie zaawansowania. Zwraca też uwagę ciekawa ikonografia, która dodatkowo przybliży omawianą problematykę i ułatwia jej zrozumienie.

Problematyce polskiej autor poświęca stosunkowo dużo uwagi, nie ograniczając się do podawania wybranych faktów z dziejów Polski i Polaków, ale starając się ukazać procesy historyczne, jakie kształtowały i kształtują sytuację naszego kraju. Deklaruje, że „Stosunki polsko-ukraińskie mają dla obu krajów strategiczne znaczenie. Polska jako pierwsza uznała niepodległość Ukrainy, zaś obecnie aktywnie wspiera procesy integracji europejskiej Ukrainy. Ukraina wspomaga rozwój stosunków Polski z krajami WNP. Szybko rozwijają się stosunki w sferze humanitarnej. Ponad 100 ukraińskich uczelni utrzymuje kontakty z uniwersytetami polskimi. W pięciu polskich ośrodkach akademickich funkcjonują katedry ukrainistyki, w części ukraińskich uczelni nauczany jest język i literatura polska. W 2012 roku Ukraina i Polska będą wspólnie gospodarzami mistrzostw Europy w piłce nożnej” (s. 185).

W książce Autor stara się możliwie dokładnie relacjonować najważniejsze wydarzenia z historii Polski 1939-2011. Na szczególne podkreślenie zasługuje zamieszczenie informacji o polityce depolonizacji ziem zajętych przez ZSRR w 1939 roku, zbrodni katyńskiej, powstaniu w getcie warszawskim (w tekście błędna data wybuchu 18 stycznia 1943 – s. 39), przemiany sytuacji wewnętrznej w Polsce po drugiej wojnie światowej oraz szerokie objaśnienie procesów

transformacji oraz budy podstaw demokratycznego ładu politycznego po 1989 roku.

Ogólnie wysoka ocena podręcznika oraz przekonanie, że może się on przyczynić do poprawy wizerunku Polski i Polaków w oczach uczniów na Ukrainie nie zwalnia ze sformułowania uwag, które w intencji mogą pomóc Autorowi w udoskonaleniu opiniowanej publikacji. Niekiedy zdarzają się bowiem nieścisłości lub sformułowania, które zwracają uwagę polskiego czytelnika. W zdecydowanej większości przypadków ich poprawienie czy zmiana nie wpłynie negatywnie na przejrzystość i przystępność tekstu, ani nie zmieni merytorycznej wymowy narracji autorskiej. W szczególności chciałbym zwrócić uwagę na:

s. 14 Westerplatte to nie półwysep, a polski posterunek wojskowy na terenie Wolnego Miasta Gdańska.

s. 14 Stwierdzenie, że w początku października 1939 „Państwo polskie przestało istnieć” trudno uznać za prawdziwe. Pracowały legalne władze państwowe (na emigracji), zaś w kraju działała powołana w końcu września konspiracyjna armia – Służba Zwycięstwu Polski. Bliższe prawdy byłoby stwierdzenie, że terytorium państwa polskiego znalazło się pod okupacją.

s. 15 Nieprawdziwe jest stwierdzenie, że granica niemiecko-radziecka z 28 września 1939 r. pokrywała się z polską granicą etniczną. Na przykład północy ZSRR zajęło znaczne obszary na zachód od Białegostoku, gdzie Białorusinów prawie wcale nie było. Bezpieczniej zrezygnować z jej sugestii..

s. 41 Nieprecyzyjny i mylący tekst, który może sugerować równorzędność aktywności państwa polskiego kierowanego przez konstytucyjne organy władzy i struktur komunistycznych tworzonych z inicjatywy Stalina, które służyły jako narzędzie ułatwiające narzucenie Polsce komunizmu. Na czele państwa polskiego stał prezydent i rząd uznany przez społeczność międzynarodową. Jego częścią były Polskie Siły Zbrojne (łącznie do 600 tys. żołnierzy w kraju (Armia Krajowa) i na emigracji (m.in. jednostki dowodzone przez gen Andersa, jednostki lotnicze, okręty wojenne pod polską banderą). Częścią państwa polskiego była zakonspirowana administracja cywilna na obszarach okupowanych, która między innymi organizowała tajne nauczanie obejmujące setki tysięcy osób, prowadziła dokumentację strat spowodowanych przez okupantów, chroniła twórców kultury i naukowców przed represjami, przygotowywała się do ujawnienia w chwili zakończenia wojny. W porównaniu z tym potencjałem organizacje komunistyczne były nieliczne i całkowicie pozbawione zaplecza społecznego. O ich sile decydowało poparcie Stalina.

s. 48. W skąd inąd bardzo dobrym tekście na temat powstania warszawskiego Autor pisze „w walkach zginęło ponad 200 tys. Polaków”. Tymczasem zdecydowana większość z nich to ludność cywilna wymordowana z zimną krwią

w masowych egzekucjach po zajmowaniu przez Niemców kolejnych części miasta.

s. 168 a) Trudno mówić o konfrontacji Armii Krajowej i Armii Ludowej w Polsce. Zapleczem obozu komunistycznego była Armia Czerwona, której obecność na ziemiach polskich przesądziła o braku jakichkolwiek szans na obronę suwerenności Polski. Autor sam zresztą o tym pisze w następnych akapitach.

b) emigracyjny rząd Polski nie przestał istnieć, choć kolejne państwa cofały mu uznanie międzynarodowe. Dopiero w 1991 ostatni Prezydent Rzeczypospolitej na uchodźstwie przekazał insygnia władzy Lechowi Wałęsie wybranemu na prezydenta powszechnych wyborach!

c) nazwa Polska Rzeczpospolita Ludowa pojawiła się dopiero w 1952 roku

s. 174-175. Fragment dotyczący Polski w okresie 1950-1970 powinien zawierać informacje o – tym, że w 1968 roku doszło do fali protestów studentów i inteligencji przeciwko ograniczaniu swobód w sferze, kultury (marzec 1968), na co władze odpowiedziały represjami i nagonką antysemicką. Zmuszono do emigracji kilka tysięcy osób, w tym tak wybitnych jak Leszek Kołakowski, Zygmunt Bauman.

s. 179 Brakuje informacji, że w Polsce w latach 70. zaczęły rozwijać się organizacje opozycyjne walczące o prawa człowieka oraz drugi obieg wydawniczy, który przełamywał monopol komunistów w kulturze i obiegu informacji. Organizacje te, w których działali m. in. Jacek Kuroń i Lech Wałęsa istotnie przyczyniły się do sukcesu strajków w 1980 roku.

s. 180 a) Wałęsa był wybrany (ponownie) na przewodniczącego w czasie I Zjazdu NSZZ „Solidarność” - a nie „ogólnonarodowej konferencji”.

b) bardzo brakuje informacji, że po wprowadzeniu stanu wojennego w całym kraju działały konspiracyjne struktury „Solidarności” oraz wielu ugrupowań opozycyjnych.

s. 184-185 –Bardzo przydałby się choćby krótki fragment informujący o polskich reformach ekonomicznych przełomu lat 80. i 90. określanym potocznie jako reforma Balcerowicza, które stworzyły fundamenty pod późniejszy rozwój gospodarki wolnorynkowej, ze wszystkimi tego pozytywnymi i negatywnymi skutkami.

Niezależnie od powyższych uwag omawiany podręcznik należy uznać za pozytywny wkład w budowanie pozytywnego obrazu Polski i Polaków na Ukrainie współczesnej.

S. W. Kulczyc'kyj, J.G. Lebediewa, Istorija Ukrajiny. Pidručnyk dlja 11 klasy zahalnooswitnich nawczalnych zakładiw. Riwen' standardu. Akademyczny riwen', wyd „Heneza”, Kyjiw 2011.

Podręcznik Historii Ukrainy do 11 klasy autorstwa S. Kulczyckiego i J. Lebediewej obejmuje swym zakresem lata 1939-2010. Przy jego ocenie konieczne jest zastrzeżenie, że zawartość podręcznika w znacznym stopniu określa obowiązujący Autorów program nauczania formułowany przez Ministerstwo Oświaty Ukrainy. Program ten bardzo konsekwentnie przenosi problematykę pozaukraińską, w tym także stosunki Ukrainy z sąsiadami (w tym z Polską) do odrębnego przedmiotu, jakim jest „historia powszechna”. W odniesieniu do poprzednich epok istotne znaczenie miał fakt, iż cała lub część Ukrainy pozostawała w granicach Rzeczypospolitej Szlacheckiej lub państwa polskiego. Dlatego też mieliśmy rozdziały lub podrozdziały poświęcone np. ziemiom ukraińskim w granicach Drugiej Rzeczypospolitej. W przypadku omawianego podręcznika problematyka polska i stosunków polsko-ukraińskich zajmuje nieco miejsca wyłącznie w odniesieniu do 1939 roku – kiedy to Zachodnia Ukraina została najpierw zajęta przez Armię Czerwoną, a potem włączona w skład ZSRR. Od tego momentu, czyli 1939 roku, Polska występuje na kartach podręczników jedynie jako zewnętrzny partner Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej lub niepodległej Ukrainy. Autorzy uznają bowiem, że problematyka polska w ramach ZSRR i niepodległej Ukrainy nie jest na tyle ważna, by znalazła miejsce podręczniku. Nawet przy opisie procesów „radianizacji zachodnich obwodów” w latach 1939-1941 nie pojawia się odrębny wątek depolonizacji i represji wobec Polaków, a jedynie stwierdzenie, że „radianizacja oznaczała przede wszystkim deportację osób niewłaściwego pochodzenia społecznego, narodowości i przekonań (umonastroju)”. Oczywiście formalnie nic nie można temu sformułowaniu zarzucić, ale zaciera ono istotę polityki władz radzieckich tego okresu.

Stosunki polsko-ukraińskie w okresie II wojny światowej pojawiają się w podręczniku w kontekście legitymizacji nabytków terytorialnych ZSRR na arenie międzynarodowej oraz przeprowadzenia przesiedleń ludności w okresie powojennym. Omawiając te zagadnienia Autorzy dotykają kwestii stosunków polsko-ukraińskich w czasie II wojny światowej. Poświęcony temu fragment brzmi „Emigracyjny rząd Polski dążył do odbudowy państwa w granicach sprzed wojny. W okresie okupacji rozmięścił on na Zachodniej Ukrainie jedną z dywizji partyzanckich Armii Krajowej. Przez wiele miesięcy dochodziło do zaciętych starć między podrozdziałami Armii Krajowej z żołnierzami Ukraińskiej Armii Powstańczej (UPA)”(s. 82). Przedstawienie tego, co wydarzyło się na Wołyniu, w Galicji Wschodniej, Chełmszczyźnie i w Bieszczadach w latach drugiej wojny światowej w kategorii serii starć dwóch formacji partyzanckich budzi tym większe zdumienie, że współautorem omawianej książki jest wybitny historyk, posiadający

imponującą wiedzę o rzeczywistości tamtego okresu oraz mający pełną orientację w polskiej i ukraińskiej literaturze tego zagadnienia. Nie ma sensu wyjaśniać na czym polegają błędy zacytowanej narracji, gdyż wie równie dobrze, jak recenzent.

Trzeba też nadmienić, świadome przemilczenie zbrodni, do jakich doszło w latach 1942-1946 nie było wynikiem dążenia do uniknięcia ponownego „rachunku krzywd” w imię pojednania, ponieważ Autorzy skrupulatnie przypominają akcję „Wisła”, odnotowując, że przesiedleńcom dawano na spakowanie rzeczy 2-3 godziny”(s. 83), a ponadto załączają tekst źródłowy, którego analiza ma prowadzić ucznia do wniosku o wspólnocie interesów władz polskich i radzieckich w stosunku do Ukrainy i Ukraińców.

Kolejna, i ostatnia, informacja dotycząca Polski dotyczy uznania przez Polskę niepodległego państwa ukraińskiego, co nastąpiło 2 grudnia 1991 roku.

Opiniowany podręcznik nie przyczynia się do poszerzenia wiedzy ucznia szkoły ukraińskiej o Polsce i stosunkach polsko-ukraińskich. Kreuje obraz Polski jako okupanta ziem zachodnioukraińskich, starającego się bronić swych zdobyczy w okresie drugiej wojny światowej. Natomiast po wojnie, w porozumieniu z Moskwą prześladowuje Ukraińców pozostających obywatelami państwa polskiego.